

L'OFICI D'HISTORIADOR. REALITAT, CRISI I COMPROMÍS

JORDI FIGUEROLA

Hom sap que només la inconsciència i la demanda d'un bon amic, com és l'Ignasi Roviró, ha pogut fer que escrivís aquesta petita aportació en el "col.loqui" que avui celebrem. Inconsciència perquè, penso, que no em toca parlar d'aquest tema, no tan sols per preparació o coneixements, sinó, també, per una qüestió d'edat. No vull semblar frívol, però és evident que en el nostre gremi es pot pontificar un cop t'avalen molts anys d'experiència i de capacitat de mestratge, fets que, òbviament, no es donen en mi. I m'agrada considerar aquest aspecte perquè som en un món on sembla que si no ho has fet tot abans dels quaranta i, en molts casos, dels trenta, ja no ets ningú. En unes circumstàncies com les de l'actual mercat laboral on un es considerat vell quan s'acosta a la cinquantena –cosa que no entendré mai–, reivindicar que només pots parlar del teu ofici amb propietat quan ja ets gran, quan t'avalen un munt de llibres i d'investigacions, forma part de l'esperit que vull donar a la meva exposició. Perquè la història, "ciència" (paraula que ja hi tornaré posteriorment) que estudia el passat i les transformacions de les societats en el seu devenir, té, en el "temps", el seu element essencial. Percebre el "temps", entendre el que significa i el que representa, valorar-lo i sentir com ho lliga tot. Per tant, l'edat i l'experiència és la primera premisa, segurament, per poder aportar una reflexió profunda sobre

el nostre ofici. Deixeu-me, doncs, sentir-me com un “aprenent” i disculpeu si les meves apreciacions són, només, les d’un aprenent. Tot plegat, m’ha fet pensar què podia dir, com ho podia dir i quin interès podria tenir el que diria per qui m’escolta. I he arribat a la conclusió que, donat que no puc exercir un mestratge en l’ofici d’historiador, ni per preparació, ni per edat, el millor que podia fer era una reflexió personal, gens teòrica i menys científista o intel·lectualista, de com veig la relació entre la Història –la ciència–, els temps actuals en els quals vivim i la tasca o la funció de l’historiador. Potser serà que m’agrada moltíssim el que va escriure una vegada Gerald Brenan: “La història neix tant dels records col·lectius com dels records individuals, aquests formen els fonaments de la nostra consciència d’identitat dins del canvi constant al qual cada un de nosaltres es troba sotmès. Per aquesta raó cal escriure una història personal”¹. I, també, sempre he trobat encertades unes paraules de Pierre Vilar pronunciades el 1946:

“La història és acumulació d’experiències humanes. L’experiència pot ser del *nostre* temps, pot haver estat la trama de la *nostra* vida, una hora de la *nostra* persona i, a més, tenir valor “històric”, sempre que no sigui vulgarment, inexorablement, individual, sempre que tingui relació amb realitats més àmplies que nosaltres mateixos, sempre que sigui *una entre milions* d’experiències semblants, sempre que tingui, en una paraula, valor “estadístic”.²

1. Gerard Brenan "Memòria personal 1920-1975".

2. "Discurs pronunciat a la festa de final de curs de l'Institut Francès de Barcelona, el 1946" dins de Pierre Vilar. *L'historiador i les guerres*. Eumo editorial, Vic 1991, p.13.

La Història

Fa pocs anys, es discutia sobre la "crisi" de la Història i un conegut historiador afirmava: "Una idea de la història que pretendía que conocer el pasado era la herramienta necesaria para analizar mejor el presente y así construir el futuro aparece hoy reducida a cenizas"³. Erem als principis dels anys noranta i la caiguda del Mur de Berlín i dels règims polítics de l'Europa Oriental havia alentat la percepció de la "crisi" de la història. S'havia guanyat l'enemic i això possibilitava el ple èxit de la societat liberal-capitalista i, amb ella, apareixia, amb molta audàcia, "la fi de la història". L'impacte causat per l'obra de Francis Fukuyama, presentada en la portada de l'edició espanyola com "La interpretación más audaz y brillante de la historia presente y futura de la humanidad"⁴, es veié envoltat per un propagandisme per part d'institucions conservadores, tal i com ha valorat Josep Fontana⁵, que prometia una terra promesa per a tota la humanitat, conduïda per la democràcia i el capitalisme, en la qual el progrés material i espiritual era possible una vegada s'havia pogut acabar amb la il·lusió comunista i el seu fracàs havia estat patent. Té sentit, per tant, parlar de crisi de la història? Es tracta d'una crisi que s'identifica amb la crisi dels grans corrents d'interpretació del passat? O és, pel

3. Santos Julià, "¿La historia en crisis?", *Temas de nuestra época*, "El País", Dijous 29 de juliol de 1993.

4. El treball de Francis Fukuyama, com és sabut, va tenir el seu origen en una conferència a la universitat de Xicago i en un article publicat a "The National Interest", el 1989. Es va traduir al castellà a la revista "Claves", nº 1, abril de 1990, i s'amplià amb la traducció del llibre publicat per Planeta 1992.

5. Alguns autors han desenmascarat el conservadorisme i el paper de certes institucions que hi ha en les intencions propagandístiques de tipus polític que comporta els plantejaments de Fukuyama. Veure Josep Fontana, *La història després de la fi de la història*, Editorial Eumo, Vic 1992, p. 7.

contrari, una crisi emanada de la diversificació de mètodes i de teories de la nostra matèria? Un professor d'història de la meva facultat escrivia, fa cinc anys, que els conceptes de crisi i de revisionisme són molt relatius, perquè sempre es parla de crisi quan es produeix algun debat o apareix un corrent historiogràfic que vol desplaçar a un altre existent. Més endavant, però, raonava la seva posició i considerava:

“En definitiva, no creo en la crisis, ni creo en el revisionismo; creo simplemente en el cambio histórico. Por otra parte, la pregunta que se puede hacer es: ¿optimismo o pesimismo ante la situación actual? Yo me definiría como un optimista relativo (...) Pero en cualquier caso, digo optimista relativo porque estoy dispuesto a reconocer una doble crisis, matizada. Estoy dispuesto a admitir una crisis de la seguridad en los modelos estructurales en los que hemos vivido, más o menos felices, hasta hace unos años. Una crisis de seguridad determinada por la evidencia de la complejidad de la propia realidad histórica, y por los límites de nuestra capacidad racionalizadora ante las ambiciones más o menos pretensiosas, atribuidas en los años 60 y 70. Pero sobre todo, creo en la crisis del mercado consumidor. No interesa lo que ofrecemos, y eso está suponiendo una pérdida de clientela indiscutible. Nuestros alumnos y las tiradas de las revistas de historia son indicadores perfectamente expresivos de esa crisis de mercado consumidor. Dicho de otra manera, lo que a mi juicio está en crisis es una concepción de la historia como disciplina o materia orgánica capaz de aportar respuestas simples a todo tipo de problemas; lo que está en crisis es el narcisismo de toda una generación de historiadores que creyeron, o que creímos, en objetivos tan ambiciosos como la historia total. En este sentido, creo, que la mayor cura de humildad nos ha venido, o nos está llegando, del abandono de nuestro mercado consumidor, con una actual crisis de superpro-

ducció de una oferta que, realment, no interessa a ningú i no interessa a molts pocs.”⁶

Davant d'aquesta apreciació amb la qual, en alguns aspectes, hi estaria molt d'acord, m'agradaria entrar a fer-me algunes preguntes i diferents consideracions. Un aspecte que ha sortit és la crisi de les grans explicacions o de les grans metodologies, dels grans models estructurals, que relligaven l'explicació del passat amb uns esforços de totalitat, cosa que implicava, òbviament, per un cantó, la voluntat metodològica d'abraçar com més aspectes millor per arrodonir una explicació completa del passat i, per l'altra, en la mesura que enteníem com un tot la suma de fenòmens històrics es podria dialogar amb la totalitat del “present” i donaríem les pistes per plantejar el futur d'una manera més “global”. L'escola dels *Annales*, de tanta influència, va començar a plantejar, a partir dels anys quaranta, la crítica a una història només política i va voler entendre el fet històric a través de tots els aspectes de la vida humana, privilegiant els col·lectius per damunt de les individualitats, i atenent els elements constitutius de la base econòmica i social. Va intentar comprendre, en la seva anàlisi, les eines i els plantejaments d'altres disciplines humanístiques com la demografia, la sociologia, la psicologia, l'antropologia, etc. I en la mesura que s'hi acostava i les utilitzava, aquestes anaven esdevenint cada vegada més independents i amb un corpus científic més tancat en ell mateix. De mica en mica, els “annalistes” es

6. Intervenció de Ricardo García Cárcel en un debat celebrat el 22 de febrer de 1993 a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la participació de José Martín Ramos, Lluís Roura, Ricardo García Cárcel, Roger Chartier, Giovanni Levi, Stuart Woolf, Javier Burgos i Antoni Simon. Publicat a la revista “Manuscrits”, n. 12, gener de 1994, pp. 151-172, amb el títol de “La història a debat. Crisi i revisionisme”. La cita és la pàgina 154-55.

van anar allunyant del presupòsit de ser “totalitzadors” i quan va arribar el que s'anomena la tercera generació dels *Annales*, que els francesos anomenaren amb el pompós nom de “nouvelle histoire” i que hom l'ha qualificada com el resultat d'una “total manca d'idees”⁷, la disciplina històrica es va anar trencant en múltiples anàlisis sectorials i sorgí la preocupació, fins a extrems banals, en la recerca de noves temàtiques, noves metodologies i noves tècniques.

La voluntat d'analitzar la base econòmica dels fenòmens històrics va desvetllar el conreu de la història econòmica. Sota la influència dels *Annales* i amb un suport metodològic-ideològic marxista, Pierre Vilar, per exemple, intentava donar una visió de conjunt del fenomen històric. La seva obra *Catalunya dins l'Espanya moderna*, que tant ha influït en la nostra historiografia, tenia com a subtítol “Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals” i la voluntat de, amb l'estudi de les forces productives i la seva transformació durant el segle divuit, esbrinar el per què de l'evolució històrica diferenciada de Catalunya respecte la resta d'Espanya. Evidentment, altres corrents que conreaven la història econòmica estaven més preocupades per una visió estrictament economicista que per res tenia present d'altres paràmetres per explicar-nos el per què de les coses en el passat. La historiografia marxista, alhora, plantejava també una explicació global del devenir humà i ho feia mentre intentava formular lleis generals sobre el desenvolupament històric que poguessin interpretar, bàsicament, els mecanismes d'explotació entre els humans. La percepció real que el món és una mena de pastís on hi ha alguns que en gaudeixen d'un tros més gruixut mentre que d'altres mengen les engrunes, va portar a analitzar el passat amb la creença que, trobades les pistes a través de les quals

7. Josep Fontana, *Història. Anàlisis del pasado y proyecto social*, Crítica, Barcelona 1982, p. 211.

descobríem com funcionaven les claus d'aquesta injustícia, s'ajudava a canviar el present. És evident que una part d'aquesta historiografia marxista va començar a donar, més que explicacions sobre el passat, uns receptaris per una possible "revolució" que ni ells entenien. La perversió d'alguns règims polítics del bloc oriental, amb pretensions de ser hereus d'un marxisme pur, va fer que circulessin més aviat "catecismes" que justificaven els estats totalitaris en mans dels membres del partit que no veritables obres historiogràfiques. Per sort, el marxisme ha tingut unes betes riques en tota mena de minerals interpretatius i ha desenvolupat aspectes historiogràfics importants. La percepció cap a la història social, cap a l'anàlisi del moviment obrer en el seu context històric, la necessitat d'explicar-nos el passat d'aquells que no havien estat mai protagonistes de la història, la sensibilitat de fer lligar les explicacions econòmiques amb les socials i les culturals, o les tradicions del poble a partir de les quals s'enfrontaven a la "modernitat" i al canvi. Tot plegat, i ho reduiré molt, han estat camps de l'anomenava corrent historiogràfica marxista britànica, d'una gran importància en la nostra generació i de la que destacaria, sens dubte, la personalitat de E. P. Thompson.

Queda clar que el discurs historiogràfic és una construcció social i no es acumulable ni "objectiu". Des d'una perspectiva científic-tècnica, ja fa temps que alguns pensadors, com Popper, van posar en dubte la pretesa científicitat del discurs historiogràfic. Això no l'allunya de la ciència, malgrat es pensi que el coneixement científic és objectiu i intemporal, cosa que avui dia alguns rebutgen i pensen que també la ciència té una dimensió històrica i subjectiva. És obvi que ha entrat en crisi aquell convenciment que, en qualsevol moment, es podia interpretar passatges del passat amb unes certes garanties, a través de lleis generals que haguessin servit com a mètodes d'anàlisi i d'interpretació per d'altres casos i que fessin que es reconeguessin com

útils i científicament enunciables. Però, a la vegada, com ens explica Fontana:

“Pero el gran cambio que se ha producido en la ciencia histórica en estas últimas décadas no responde a la construcción de visiones alternativas o al regreso a la narración tradicional, sino a la que se denomina, en líneas generales, el viraje de la postmodernidad, un desarrollo extremo de la reducción de la historia a lo meramente cultural, que implica la negación de todo tipo de visiones de conjunto, con la renuncia a lo que Jean-François Lyotard denominó “metanarrativas”, el rechazo de las periodizaciones y de las interpretaciones globales, el remplazo del *gran récit* de la Historia en mayúsculas por el *petit récit* de las historias en minúsculas y el de las afirmaciones sobre la realidad por metáforas. Un viraje que se caracteriza por el “giro lingüístico” y la extensión a la historia de una serie de métodos de análisis del discurso que tienen su origen en el campo de los estudios literarios”⁸

Amb els elements positius que ens pot aportar aquesta aproximació a la història, és clar que ens és difícil d’analitzar el drama de la guerra civil espanyola com una construcció de “discursos diferenciats”, que s’han d’analitzar en funció del propi discurs.

Una altra qüestió és la pèrdua d’interès per a la història, una pèrdua de “mercat consumidor” si ens atem a un vocabulari economicista estricte. Serà que la història ha perdut relació amb la realitat? Que no sap adequar-se a unes determinades modes i que, per tant, ha de refer el seu marketing? No hem dit que és un producte, alhora, dels temps en què estem vivint? No serà que és als nostres temps que no li interessa la història, per unes raons o per unes altres? No ens estem enganyant pensant-nos que la història no és “necessària” o que ningú en fa cas?

8. Josep Fontana: *Historia. Análisis del pasado y proyecto social*, Biblioteca de Bolsillo. Crítica, Barcelona 1999, p. 271.

Els nostres temps

Si el discurs històric es fill del context i si l'ofici nostre l'hem d'exercir en el món en què estem vivint, és lògic que faci, ni que sigui d'una manera agosarada i gens completa, una radiografia dels nostres temps per captar, en la seva justa mesura, les condicions en els quals ens capbussarem en el passat.

Malgrat ser hereus de tot el passat de la humanitat, és obvi que el que marca les preguntes que volem fer al passat és la contemporaneïtat, més precisament el segle vint. Un segle que, a parer de molts historiadors i jo hi coincideixo, hauria estat molt curt. Hauria anat des de la Primera Guerra Mundial, que significa la topada de tot un seguit de processos que tenen a veure amb el segle dinou, com el creixement econòmic, els canvis socials, l'imperialisme i el colonialisme, la lluita dels estats pel control de territoris, etc., a la caiguda del Mur de Berlín, l'altre extrem, que significa la superació de la Guerra Freda i la supressió del contrapoder dels Estats Units. Un segle, i vull retenir-ho, difícil de qualificar. En tot cas paradoxal i contradictori, on trobem fites de la humanitat que no es podien imaginar ni els més visionaris d'altres èpoques, ple de bellesa, increïble, apassionant, però, alhora, cruel, sanguinari, violent i tremendament injust. Si prenem dos manuals d'història del segle vint, crec que els seus títols reflecteixen molt bé aquesta opinió. L'un és el de Gabriel Jackson sobre la història d'Europa amb el títol *Segle XX, civilització i barbàrie*. L'altre, el de l'historiador britànic E. Hobsbawn que en la traducció castellana li posaren el títol de *Historia del siglo XX*, però que, en l'edició anglesa, es titula: *L'època dels extremismes o l'època dels extrems, el curt segle XX, 1914-1991*.

La paradoxa la trobem en un segle marcat pel creixement econòmic, que ha permès produir gairebé de tot i que ha fet obviar qualsevol escassetat però que té, com a contraparti-

da, tot un Tercer Món a l'espatlla i bosses de pobresa considerables. Un segle caracteritzat pel desenvolupament tecnològic que té, com a d'altra cara de la moneda, la capacitat, per primera vegada en tota la història, d'autodestruir-se per complet. Un segle marcat pel benestar, en el qual les poblacions han arribat a una vida còmode gràcies als avenços de la medecina i a la formació de les societats del benestar. Però no ha estat per tothom igual i, a més, també el nostre segle té al darrere unes dosis de patiment increïbles. S'han conegut règims polítics duríssims (Hitler, per exemple) i un refinament de la violència sense precedents: l'holocaust és baixar als inferns d'aquest segle, on els cercles que Dant imaginava en la Divina Comedia esdevenen argolles contra la dignitat de tots els que ens ha tocat viure en aquest segle. S'ha conegut un creixement dels mitjans de comunicació apassionant: ràdio, televisió..., però, per créixer en llibertat o per passar a ser subjectes a "unificar" sota el control d'una minoria cada vegada més estreta? Un segle de cultura, d'explosió de l'activitat cultural i artística, un món educat, l'ensenyament a l'abast de tothom, ple de museus i amenitzat pel cinema, però, alhora, marcat per la desculturització d'àmplies capes de la població de la seva cultura popular que els ha deixat indefensos. Un segle d'"utopies", com la revolució comunista, la fi de la segregació racial, l'alliberament de la dona, d'un món ecològic. Utopies moltes d'elles malbaratades. Per què, per exemple, les il·lusions d'un món sense explotació pel qual molts obrers han lluitat, són destrossades per l'egolatria d'alguns com, per exemple, Stalin? I, a més, penso que aquest joc de paradoxes ha portat dos efectes secundaris molt típics del nostre segle. Per un cantó, insatisfacció, un sentiment de buidor: ho podem tenir tot i, en canvi, les nostres societats viuen insatisfetes. Hi ha prou mostres d'això en fenòmens com la droga, o en cercar cànons de bellesa inabastables o en la renúncia quotidiana davant d'un món que t'ofereix tantes coses que no es poden

aconseguir. Per una altra banda, l'oblit de la història. La desmemòria com a constant. Posaré només un exemple. El 28 de juny de 1992, el president francès François Mitterrand va visitar sense avís i sense que ningú ho esperés Sarajevo, escenari, en aquells moments, d'una guerra. Volia assenyalar al món, potser d'una manera massa espectacular, el drama del conflicte de Bòsnia. Totes les televisions i diaris en parlaren, però molt pocs, poquíssims, van caure en un fet essencial i curiós: la data que va triar el president francès per anar-hi. La mateixa data que queia assassinat a Sarajevo l'arxiduc austríac Francesc Ferran, esdeveniment que faria esclatar la Primera Guerra Mundial. Paradoxes del nostre segle, una ciutat marcava en els seus orígens la història del segle vint i la mateixa ciutat repetia el drama de la guerra vuitanta anys després, en les dates que hem proposat com a final del segle vint històric. Crec que fa reflexionar.

Davant d'aquesta descripció, em pregunto com podríem definir la realitat actual i encarar-la cap el futur. De manera massa atrevida, proposaria el que jo qualificaria com "l'equació per al proper mil·lenni", set elements que, sumats, haurien de cobrir la fórmula més plausible del present cap endavant i, sens dubte, la realitat sobre la qual l'historiador ha de treballar i exercir el seu ofici. Sense cap voluntat de ser exhaustiu, serien aquests.

Primer. La necessitat de creixement econòmic. El capitalisme, com a únic sistema econòmic poderós existent, només té viabilitat si s'assegura un creixement continu. Per mantenir això, malgrat les crisis cícliques, la cursa és trepidant. Augments de producció, de productivitat, desenvolupament tecnològic desenfrenat, però, alhora, un creixement esquilador dels béns naturals, que ens cobreix d'escombraries i que, davant d'una crisi sèria, ens porta als límits del desastre.

Segon. La "dictadura desitjada" del consum. Ens trobem davant d'una gran paradoxa: no hi ha creixement de

l'economia si no augmentem cada vegada més el consum. Però consum i nivell de vida escenifiquen una cursa on la capacitat de compra sempre ve estrebada. Però, a més, l'espiral del consum ens porta a profundes decepcions quotidianes perquè és obvi que no podem comprar tot el que volem. És com si constantment ens anessin dient el que som en virtut de les renúncies que hem de fer davant d'uns aparadors que ens ho ofereixen tot. Malgrat la banalitat de les coses que tenim, les hem de posseir per sentir-nos satisfets.

Terçer. El neoliberalisme, el viatge “cap el centre”. Políticament sembla que els debats i les lluites s'hagin de superar desideologitzant les possibles alternatives i emprenent un viatge “cap el centre” polític, un centre immers en el conservadorisme paulatí en què s'ancora un món dominat per l'ètica del benefici ràpid i l'enriquiment selectiu.

Quart. El desequilibri regional. Potser sí que tendim a la globalització, però, de quina globalització parlem? Del consum? De certs productes culturals-mediàtics com són l'esport d'èlit o els cantants famosos? De maneres de comunicar-nos televisivament o a través d'Internet? Però no deixa de ser curiós que la globalització no s'entén en drets laborals, en magnituds de benestar material, en taxes de creixement econòmic, etc. En plena època de la globalització ens trobem amb la paradoxa que el “desequilibri regional” a nivell mundial no para de créixer.

Cinquè. La prevalença del que anomenem “el pensament únic”, o la manera de conduir les societats en una mena de passadís ideològic on queden anul·lades qualsevol alternativa al pensament dominant. Un passadís que ens promet felicitat, com si es tractés d'una mena de teologia de la veritat que ha imprès el seu catecisme, on ens diu què podem pensar i com ho podem fer-ho, tot plegat, evidentment, dins del paràmetres del “políticament correcte”. Les ONG, que moltes vegades passen per ser les consciències de les injustícies que hi ha al món, són, en aquest sentit i sense

saber-ho, les filles més obediènts del sistema i les que netegen el pis i amagen les maldats d'uns pares despreocupats i arbitraris.

Sisè. El desenvolupament de la informació. Una informació que ens cau com un allau, gens contrastada, gens crítica, i que ens provoca un efecte adormidor per la incapacitat de pair-la. No podem donar la culpa al missatger i, lògicament, saber és el fonament de la llibertat. El que tinc clar és que el missatger està controlat per grans interessos econòmics i polítics i, darrere de la pretesa emancipació mental que suposa tenir accés a la informació, hi ha una tendència a fer-nos córrer pel passadís del sistema.

Setè. La por. Les nostres societats i les persones tenen por. Por a perdre el que tenen, por davant d'una inseguretat per la pròpia vida. Els nivells de violència en algunes poblacions del tercer Món és esgarriós. Els barris residencials de capitals sudamericanes semblen ben bé illes baratàries de benestar enmig d'un entorn dur, violent i cruel. Les raons per les quals els ciutadans nord-americans converteixen les seves cases en veritables arsenals, ens diuen molt clarament el nivell de terror que hi ha en la nostra ment a perdre el que tenim.

No he volgut fer aquesta descripció en tons apocalíptics mostrant-me com una mena d'anarquista pur del dinou, que volia trencar-ho tot i rebentar el sistema. Ho he fet per mostrar que, malgrat una mena d'il·lusió col·lectiva a nivell mundial alentada per grans propagandistes que ens diuen que estem en el camí del millors dels móns, la situació genera tensions, hi ha "conflicte". I si hi ha conflicte, hi ha història, perquè una de les vies per comprendre el passat és analitzar els moments de conflicte, de crisi. Llavors, les diferents posicions afloren i és més fàcil saber com han succeït les coses. Recomanació que em va fer Josep Fontana quan era un estudiant. Per tant, davant de tot plegat, quina és la tasca de l'historiador?

L'ofici d'historiador

Totes les reflexions que hem fet abans ens porten a perfilar quina és la tasca de l'historiador, un ofici que utilitza un mètode que tots, més o menys, portem a dins i practiquem sovint. Moltes vegades em rebel·lo que el sistema educatiu plantegi la matemàtica, la física, la literatura, etc., com "assignatures" i no es pugui fer entendre que són la sistematització científica de molts fenòmens que podem experimentar en la nostra quotidianitat i en la nostra experiència personal.

Hom es pregunta quin sentit té l'estudi de la història en uns moments com el present? Fallem en alguna cosa els historiadors? Són qüestions difícils de contestar perquè, en uns temps com els actuals, sembla que les argumentacions que es propaguen com a veritats absolutes són tòpics fills de la negació de la història, basades en la sobrevaloració del "temps present" i on sembla que el "conflicte" es pugui solucionar ràpidament i puguem oblidar-lo "ràpidament". Kosovo n'és un exemple. Esdevé un "conflicte"; es troba un culpable, Milosevic; es "creen" uns bons i uns dolents; s'intenta actuar amb una certa rapidesa; es creu que uns bombardeigs indiscriminats ho solucionaran tot; s'actua i s'espera que tot es solucioni amb rapidesa i, un cop sembla haver-se "guanyat", ens oblidem del conflicte. Però la realitat és una altra. El "conflicte" té causes profundes, Milosevic és una peça d'un engranatge polític més gran; ni els albanokosovars són els "bons" ni els serbis són els dolents (només cal recordar que mentre els polítics catalans actuals serien partidaris dels albanokosovars, els regionalistes de finals del dinou eren més partidaris dels serbis de Kosovo perquè eren una minoria); els bombardeigs no són nous i tenen exemples en el passat prou coneguts que van des de la Segona Guerra Mundial fins al Vietnam, i tampoc es guanya res sinó que es varia la correlació històrica dels elements que han portat al

conflicte. És que no hi ha historiadors que ho entenen molt bé i que han estudiat aquella societat? Doncs què falla? Probablement aquí entrariem en la relació entre el coneixement de la història i les argumentacions que generen els mitjans de comunicació que esdeven dogmes. O, potser, el coneixement profund de la història esdevé perillosa.

No cal anar a Kosovo i puc posar un exemple més proper. Quan es va produir el famós debat sobre la millora de l'estudi de les humanitats i del coneixement de la història d'Espanya entre el setembre i el desembre de 1997, moment que es produïa la derrota parlamentària del PP més sonada al parlament espanyol i es feia retirar el famós projecte de decret de la ministra Esperanza Aguirre, es va obrir un debat ampli i apassionat on es va discutir, en el fons, l'ensenyament de la història, el paper que havia de tenir el coneixement de la història d'Espanya, la relació entre l'ensenyament i la formació d'un esperit nacionalitzador espanyol i, finalment, el mateix concepte d'Espanya. La politització d'aquest tema va ser increïble, cosa lògica en un tema de tanta trascendència. Però el que vull destacar és la diferència entre el que la historiografia seriosa de l'Estat espanyol ha estudiat i publicat sobre la pròpia història d'Espanya i els arguments que van sortir públicament en la premsa i en d'altres mitjans de comunicació. Si el nivell intel·lectual sobre el coneixement històric s'hagués d'analitzar en base a molts dels articles publicats en ple debat, ben segur que obtindria un suspens majúscul. Per exemple, José Alejandro Vara en l'ABC⁹, és una mostra de com es pot arribar a extrems d'una categoria intel·lectual pobríssima: "Los niños catalanes conocerán al detalle las características de todos y cada uno de los cabellos que se mesaba Guifré el Pilós cuando combatía por ampliar sus fincas particulares (aunque la mitología pujolista

9. José Alejandro Vara, "La Historia de España, en el desván", ABC, 23-10-97.

lo pretende consagrar como gran prohombre de la patria catalana) en escarceos y combates de inmarcesible recuerdo, pero no tendrán ni idea de quién fundó la Universidad de Salamanca, de cuantas eran las hijas del Cid o a qué se dedicaba el pastor Viriato cuando anda triscando montes por las fronteras de Lusitania. Por no hablar de los reyes godos". Arguments d'aquest estil es van donar molt i, en canvi, foren molt poques les veus que posaven l'èmfasi en confiar en els propis professionals de l'ensenyament, en aquest cas, els professors d'història que han estudiat la disciplina en les nostres facultats. Una d'aquestes veus fou la de Josep Fontana que, clar i net, va afirmar: "Para mejorar la calidad de la enseñanza de la historia de España no sirve de nada controlar programas y libros de texto. Lo único que hay que hacer es poner los medios para que el profesorado, que es la pieza fundamental del proceso, pueda realizar mejor su trabajo"¹⁰. Tot i que, potser, ens preocupem massa per l'escola i hauríem de fer cas a Salvador Cardús que, des d'una perspectiva contrària als intents uniformitzadors de l'exministra Aguirre i enmig de la polèmica, va afirmar que el govern del PP no hauria de preocupar-se tan per Espanya perquè qui fabrica les nacions i els Estats en aquest final de segle ja no és l'escola sinó els espais comunicatius que generen els mitjans de comunicació i les seves empreses¹¹.

Aquest debat serveix per endinsar-nos en el conflictiu tema de la relació entre la història i la realitat política quotidiana o, millor dit, la funció de l'historiador davant el poder polític. Si posem el cas català, la nostra historiografia des de fa molts anys ha estat molt crítica davant de certs episodis explicats en clau excessivament patriòtica, o ha investigat a fons els grans temes de l'evolució històrica nostra. En canvi, el tòpic propagandístic de tipus polític es

10. Josep Fontana, "Enseñar historia de España", *El País*, 19-12-97.

11. Salvador Cardús, "Un rosari de gripaus", *Avui*, 31-10-97.

manté. O fem la reflexió a la inversa, als historiadors ens costa poder explicar a un públic general una altra visió del passat més a to amb les investigacions més científiques i recents. I no vull dir amb això que no es pugui ser patriota o que es pugui tenir diferents percepcions ideològiques, sinó que ens costa lluitar contra un presentisme propagandístic sobre el qual nosaltres en tenim el millor antídoto. No ens el deixen aplicar? No som prou hàbils per fer-ho? Quina és la raó? No ho sé. I la veritat és que nosaltres moltes vegades formem part de l'engranatge, ens fan servir i sortim a la ràdio i a la televisió parlant de diferents temes i, en canvi, no arriba el missatge clar i net. Probablement això es veu molt clarament davant de les commemoracions i efemèrides. Per què el poder polític francès, republicà i ja des de l'època de Mitterrand, va apostar per la vella tesi anacrònica i ahistòrica del naixement de França a rel de la conversió de Clodoveu al catolicisme i va forçar la seva celebració? Per què no traspuava més les opinions més científiques d'historiadors francesos? Perquè la commemoració de la desfeta cubana del 98 sembla avalar ahistòricament certs personatges de la restauració que es fan enllaçar amb el govern de José M. Aznar? Per què el 1998 els mitjans de comunicació no van fer gairebé menció al setanta-cinquè aniversari de la mort de Lenin, per exemple, essent una figura tan important del segle vint?

Doncs, probablement, és que la funció de dipositaris i constructors de la memòria col·lectiva "del poble" o de la col·lectivitat ha passat a d'altres mans. Els historiadors han anat perdent protagonisme social i això es posa de manifest en la escassa importància, difusió i, sobretot, influència que el seu discurs historiogràfic té sobre la societat. Els llibres professionals cada vegada tenen menys sortida en el mercat editorial i, per tant, menys lectors; les revistes científiques no són seguides i les conferències són davant d'un públic inexistent. Probablement és que la memòria col·lectiva de la

nostra societat i les interpretacions sobre el seu passat, la construeixen els mitjans de comunicació i aquells que els controlen. Aquest espai historiogràfic nou sol tenir un científisme nul i, molt sovint, s'alimenta del tòpic. A part de tot, és extremadament visual, i les imatges, per elles soles, no desenvolupen un discurs analític causal objectiu, malgrat ser perfectament sabut que tenen una incidència ideològica i sobre el comportament importantíssima. La construcció històrica mediàtica ha generat una mena d'historiador "mediàtic", personatge que, sigui historiador, sociòleg, polític, economista, etc, "opina" i es serveix del passat i l'interpreta en un espai de temps petit i en base a discussions parcials, que condueix el mitjà comunicatiu i que arriba, com a producte final, a una altra generació de tòpics¹². Conclusió, que es va fent cada vegada més gran la separació entre el que s'ensenya o es divulga i allò que en realitat se sap.

Què ens resta fer com a professionals de la història? Com hem d'exercir el nostre ofici? I, bàsicament, quina funció tindria la història? La resposta deu anar per opcions i maneres de pensar. Jo, la contestaria de la manera més seca i, probablement, més innocent: diria que la història ha de ser útil. Però, lògicament, hem de concretar què entenem per útil. En aquest sentit haig de reconèixer que m'aferro a la concepció de la tasca de l'historiador proposat per Josep Fontana:

"Per desconcertats que puguem sentir-nos, sabem que la nostra obligació és ajudar a fer que es conservi viva, almenys, la capacitat de les nostres generacions per a raonar, preguntar i criticar, mentre, entre tots, refem els progra-

12. He desenvolupat idees que es troben també a Manuel González de Molina. "Sobre los contenidos de una nueva Historia de España", a José Mª Ortiz de Orruño, ed. *Historia y sistema educativo*. Ayer n° 30. Asociación de Historia Contemporánea - Marcial Pons, Librero. Madrid 1998. 264 i ss.

mes per a una nova esperança i evitem que, amb l'excusa de la fi de la història, el que ens parin siguin les nostres possibilitats de canviar el present i de construir un futur millor.”¹³

Eina de coneixement i de crítica, la història ha de servir-nos per a poder entendre el present mitjançant la comprensió del passat. Ja sé que, per alguns, aquest enunciat potser sigui passat de moda. Al meu modest entendre, crec que encara té vigència i més quan veiem el devenir del món i com es construeix, a través dels forjadors de l'opinió pública, un discurs unívoc que no té en compte les possibles altres opcions davant de la realitat. El discurs del poder és tan absolut en l'acte de jutjar el present, que manca una actitud molt crítica per tal de desenmascarar les múltiples facetes d'aquest present. Confrontar aquest present a la llum de l'estudi del passat, és, sens dubte, la més gran de les utilitats que pot tenir la història.

La història, al meu entendre, en la mesura que analitza els processos de canvi de les societats, ha d'ajudar-nos a discernir les diferents opcions que es generaven davant d'aquests possibles canvis. Hem d'entendre-les i confrontar-les amb la lògica del poder. Moltes d'aquestes opcions acabaren en vies mortes, però en el seu moment eren vives, tenien significat i, per tant, no podem despreciar-les com a contràries al progrés històric. Exemples com el carlisme o les opcions de les classes populars i els liberals exaltats dels anys trenta del segle passat, són eloqüents.

Hem de ser crítics davant les moltes altres funcions que sol tenir el conreu de la història. Una d'elles és l'academicisme per l'academicisme, o sigui, el discurs intel·lectual imbuït pel sistema que elabora un discurs o un artilugi sense

13. Josep Fontana, *La història després de la fi de la història*. Eumo Editorial, Vic, 1992, p. 122.

explicar gairebé res. Moltes vegades això serveix com a “guarniment” dels plats que cuinen les institucions en els centenaris i commemoracions de qualsevol tipus. Un discurs històric que justifica el poder o els esdeveniments que són assumits per aquest.

Hem dit que la historiografia s’havia allunyat dels lectors. No podem caure, però, en l’altre extrem, el de fer obres buides de continguts però interessants en la seva presentació. La història “comercial” no necessàriament ha de ser dolenta, en tot cas el que és rebutjable són els llibres, audiovisuals i d’altres productes que, amb un disseny postmodern i molt de màrketng, intenten vendre’s com elements de “cultura consumista” de l’últim crit. Moltes d’aquestes obres són com la “nouvelle cuisine” de la història: es barreja tot amb aires de modernitat però no aporten res.

Moltes vegades la història és el suport per als “nous sacerdots” que participen en tertulies televisives i on, en qualitat d’“experts” i posseïdors de la veritat, sacralitzen afirmacions amb molt poca profunditat intel·lectual, amanides d’anècdotes brillants, amb un discurs inconnex, però amb un gran domini del medi audiovisual.

També la carrera universitària ens pot abocar a una funció de la història estrictament per arribar a un status funcional. La necessitat de fer currículum ens obliga a publicar incesantment, amb treballs amb pressa i mancats de reflexió. Serà aquest un d’ells? Almenys que serveixi per autocrítica.

I voldria acabar amb una reflexió de Josep Fontana:

“Necesitamos salir de la galería de espejos deformantes en que está atrapada nuestra cultura. Solo entonces podremos empezar a estudiar las sociedades humanas en el “gran libro del mundo” –que en nuestro caso ha de ser “el gran libro de la vida”– y emprender la tarea de desmontar esa visión lineal del curso de la historia que interpreta mecáni-

camente cada cambio como una mejora, cada etapa como un progreso.”¹⁴

Si, com diu Fontana, molts historiadors “han rehuído el enfrentamiento con la realidad y se han dedicado a hacer discursos sobre el discurso, porqué es más cómodo ocuparse de las palabras que de los hombres”¹⁵, a mi m’agradaria seguir intentant explicar-me la realitat i continuar, amb la història, la fascinant, i si voleu romàntica, tasca d’analitzar com ha evolucionat el gènere humà, ja que, en el fons de tot, s’hi troba la necessitat d’explicar-me què hi faig jo mateix en aquest món.

14. Josep Fontana. *Europa ante el espejo*. Crítica, Barcelona 1994, p. 154.

15. *Ibid.*

*Segon àmbit, "L'ofici d'historiador":
Dr. Jordi Figuerola, Dr. Andreu Grau, Dr. Salvi Turró, Dr. Ignasi Roviró.*